

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису
УДК 883.3.09.-2

БАНАЦЬКА Наталія Анатоліївна

ХРИСТІЯНСЬКІ МОТИВИ ТА ОБРАЗИ
В ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
(морально-ціннісні аспекти)
10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у відділі давньої та класичної української літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, *Скупейко Лукаш Іванович*, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор *Погребенник Володимир Федорович*, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
кандидат філологічних наук, доцент *Гончар Олексій Іванович*, Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого

Провідна установа – Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, кафедра історії української літератури.

Захист відбудеться 17 жовтня 2000 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. М. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ-1, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий 11 вересня 2000 року.

Учений секретар
спеціалізованої Вченої Ради,
доктор філологічних наук

М. М. Сулима

Загальна характеристика дослідження

В умовах державотворення України, духовного й культурного відродження нації проблема морально-етичних орієнтацій особистості набуває особливого значення. “Головне, — зауважує М. Жулинський, — розкувати “невольничу душу” українця, спонукати його до саморуйнації комплексу рабської психіки, інакше національні ідеали не будуть досягнуті. А для цього має формуватися не безлика маса, злотована бездумно сприйнятою соціально-політичною візією, а сильна духом, інтелектуальна індивідуальність, особистість, для якої національна ідея є чітко осмисленою і усвідомленою системою ціннісних орієнтацій”¹⁾.

Вдячним матеріалом у цьому плані є драматургічна творчість Лесі Українки. Орієнтуючись на кращі здобутки європейської й української драми, письменниця активно використовує духовні надбання світової культури, щоб крізь призму загальнолюдського глибше й повніше досягнути проблеми національного розвитку. Спираючись на досвід Біблії, Леся Українка шукала відповіді на питання, які висувала тогочасна дійсність та які, зрештою, не втратили актуальності й у наш час.

У літературознавстві певною мірою простежені творчі контакти Лесі Українки з Біблією. Плідним в осмисленні цієї теми був період 20-30 рр., зв’язаний з іменами М. Драй-Хмари, М. Зєрова, М. Євшана, Б. Якубського, Д. Донцова, В. Васильченка, А. Харченка, О. Білецького та ін. Починаючи з 50-х рр., під тиском ідеологічних чинників стала домінувати думка про антирелігійну спрямованість творів письменниці та її атеїстичний світогляд. Однак дослідження християнської тематики продовжувалися, зокрема літературознавцями української діаспори (М. Ласло-Куцюк, Ю. Бойко-Блохін, П. Одарченко, В. Мокрий, В. Смерека та ін.). У 80—90-х рр. проблема рецепції біблійних образів та мотивів у драматургії Лесі Українки привертає дедалі більшу увагу. Праці таких дослідників, як М. Жулинського, В. Сулими, Г. Сивоконя, Т. Гундорової, Л. Гром’як, І. Бетко, В. Погребенника, Л. Мороз, О. Турган, Л. Голомб, Я. Поліщука, С. Павличко задекларували нові підходи в інтерпретації її творчості загалом та зв’язків з християнством зокрема. Провідною стала думка про те, що до Біблії, християнства Леся Українка ставилася передусім як до явища культури, вияву багатовікового духовного досвіду людства. Як кожен видатний художник і мислитель вона черпала цей досвід із Біблії, втілюючи його в яскравих художніх образах і персонажах.

Варто наголосити, що християнські елементи в творчості Лесі Українки розглядалися переважно в аспекті їх трансформації, переосмислення, своєрідної авторської інтерпретації. Мало хто з дослідників звертав увагу на те, що драматичні твори найповніше віддзеркалюють мораль-

¹⁾ Жулинський М. Вірю в силу духа. — Луцьк: “Media”, 1999.

но-ціннісні уподобання письменниці, що, використовуючи біблійну символіку, авторка водночас зберігала первісний морально-етичний зміст цих образів-символів, прагнула “вживити” в українську суспільну свідомість християнські духовні цінності. Має рацію Є. Сверстюк, наголошуючи, що творчість Лесі Українки є “своєрідним еквівалентом інформаційної моральної “енергії” того Слова, що йшло від Біблії”²⁾. Повною мірою дане твердження стосується також драматичних творів “нехристиянської” тематики.

Отже, *актуальність* теми зумовлена конструктивними процесами, що відбуваються в культурному й духовному житті України, та настійною необхідністю сучасного переосмислення творчої спадщини українських письменників, зокрема драматургії Лесі Українки, і відображених у ній пріоритетних морально-етичних ідей і цінностей.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрямок дослідження має безпосередній зв’язок із тематичними планами відділу давньої та класичної української літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, в якому виконана робота, та програмами з курсів української літератури, що читаються за нормативними навчальними планами кафедри української філології в університеті “Острозька академія”, де працює дисертантка.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у з’ясуванні морально-ціннісних аспектів у драматургії Лесі Українки. Для досягнення даної мети авторка ставить перед собою такі завдання:

- 1) з’ясувати причини звернення Лесі Українки до Біблії та духовних традицій світової літератури;
- 2) розглянути драматичні твори Лесі Українки в аспекті втілення в них біблійних сюжетів, образів, мотивів;
- 3) розкрити зміст і функції “вічних образів” і “вічних символів” у драматичних творах письменниці крізь призму християнського сприйняття;
- 4) з’ясувати роль християнських елементів у розкритті проблеми морально-ціннісної орієнтації особистості;
- 5) вказати на роль і значення морально-етичних категорій у формуванні національних духовних цінностей.

---

²⁾ *Сверстюк Є. Духовні джерела і традиції української літератури // Сучасність. — 1988. — №7-8.*

Предметом дослідження є християнські образи й мотиви в драматургії Лесі Українки.

Об'єктом вивчення стали тексти драматичних творів Лесі Українки, написані на матеріалі з історії первісного християнства, і такі драми, як “Боярина”, “Лісова пісня”, “Камінний господар”, а також поетичні твори, епістолярна та літературно-критична спадщина письменниці.

Методологічна основа дослідження. В дисертації домінує інтегративний підхід. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань автор дисертації поєднує історико-генетичний, культурно-типологічний, порівняльно-історичний методи наукового вивчення явищ художньої літератури. Теоретичною основою дослідження слугують праці М. Зерова, М. Драй-Хмари, М. Євшана, Б. Якубського, Д. Донцова, Д. Чижевського та літературознавчі розвідки провідних учених-філософів пізніших генерацій — О. Білецького, Л. Новиченка, О. Шпильової, Г. Сивоконя, М. Жулинського, Л. Гром'як, О. Ставицького, І. Денисюка, М. Ігнатенка, Л. Мороз та ін. Використані праці з психології, філософії, культурології, присвячені дослідженню Біблії, історії християнства, морально-етичних і філософських категорій тощо.

Наукова новизна. Пропонована дисертація — перша спроба системного аналізу драматургії Лесі Українки з погляду морально-ціннісних домінант і категорій. Досліджуючи християнські образи й мотиви, дисертантка особливу увагу звертає на роль архетипів — бібліюгом у творах письменниці, на їх змістові й структурно-стильові функції в художньому образотворенні, зокрема таких, як пустиня, дім, веселка, хліб, камінь, берег тощо. Відзначається, що усі ці образи-символи, крім метафоричного, несуть у собі автентичне, релігійно-християнське значення і тому набувають багатомірності, поглиблюючи й розширюючи контекст зображуваних подій. Дисертантка доводить, що провідним мотивом драматичних творів Лесі Українки на біблійну тематику є колізія провини-покарання-спокути, яка забезпечує внутрішню драматизацію подій і стає основою для виявлення морально-ціннісного змісту творів. Самотність як внутрішнє покарання і моральна спокута за гріх (провину) зради, неволя як наслідок зневіри і втрати почуття свободи й незалежності, колізія віри й любові як морально-психологічна дилема, самопожертва як внутрішнє “спасіння” людини, — ось ті основні проблеми, аналізу яких присвячені розділи дисертації.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони доповнюють існуючі в літературознавстві дослідження християнської тематики в драматургії Лесі Українки. Зміст і висновки дисертації можуть бути використані при написанні літературного портрета письменниці, у вузівських курсах історії української літератури кінця XIX—початку XX ст., у розробці теоретичних проблем сучасної драматургії, а також у практиці роботи вчителів се-

редніх загальноосвітніх навчальних закладів.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалася на засіданні відділу давньої та класичної української літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Основні положення роботи були виголошені на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях (Київ, 1996, Рівне, 1996, Острог, 1995-2000) та знайшли відображення у 9 публікаціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 195 сторінок, з них 182 сторінки основного тексту. Бібліографія нараховує 150 позицій.

Основний зміст роботи

У **вступі** визначені тема, мета й предмет дисертації, обґрунтовуються актуальність і новизна, доцільність вибору методів дослідження, теоретичне і практичне значення роботи, вказується на досвід, набутий дослідниками у вивченні християнської тематики в творчості Лесі Українки.

У **першому розділі** дисертації — “Проблема самотності як моральної спокути в драматичних творах “Одержима” і “На полі крові” — проаналізовано драматичні твори Лесі Українки з погляду значення для людини морально-ціннісної категорії любові. Порушується проблема самотності як морального покарання й спокути через брак або відсутність любові.

Підкреслено, що написання драматичної поеми “Одержима” співпало з особистою драмою, яку переживала Леся Українка, – смертю близької людини. За допомогою образу Месії авторці вдається “піднести” особисту втрату і трагедію до рівня всесвітньої трагедії. Стан самотності героїні, її душевна туга й тривога – це результат життя без опори на загальнолюдський принцип буття, втілений у християнському вченні, – любові. В такому аспекті самотність сприймається як моральне покарання. Тому, ніби усвідомлюючи свою причетність до загибелі Месії, Міріам приймає рішення, можливо, не найкраще, – вмерти, свідомо провокуючи юрбу на здійснення вбивства, щоб довести свою відданість Христу. Дисертантка доводить, що останнє слово Міріам про любов звернене до натовпу, що закидав її камінням. Такий висновок є вірогідним, бо вчення Ісуса Христа вимагало любові до ворогів.

Тобто, ідея відродження після апокаліпсису пов’язується із поверненням особистості в трансцендентний світ, де панує одвічна любов. Так героїня, на думку дисертантки, досягає своєї первісної суті, божественного, неоскверненого гріхами ненависті стану. Логіка розвитку духовних

Додано примітку [R9C1]: Стр: 6

пошуків Міріам ілюструється її переходом від мізантропії до філантропії.

Самотність Ісуса Христа — це стан, необхідний для самозаглиблення перед здійсненням задалегідь визначеної для нього місії, на яку сподівалися люди, але яка залишалася незбагненою для них за своєю суттю. Самотність Месії, котрий віддав життя за людей, нагадує самотність митця, який опиняється перед альтернативою вибору морально-ціннісних орієнтирів, що спонукають його до певного морального вчинку. У зв'язку з цим дисертантка звертається також до досвіду самої Лесі Українки, яка, за словами Б. Якубського, Д. Донцова, часто наражалась на незрозуміння, залишалася “самотньою”, але все ж віддавала всі душевні сили, поетичний талант людям.

Аналіз твору виявив таку його особливість як взаємопереплетеність використаних у ньому біблійних мотивів. Мотив вигнання й знищення особистості, пошуки нею виходу із стану духовної депресії сполучається із мотивом “світлої апокаліптичності”, що притаманна будь-якій християнській культурі та виявляє себе у переживанні історії не як чогось кінцевого, а як передумову настання гармонійного стану суспільства у майбутньому, передчуття позитивних звершень в історії людства. В “Одержимій” Леся Українка заговорила як пророк, утверджуючи істину про любов, яка, за новозаповітним ученням, проймає життя усього сушого на землі. Драматична поема відтворила християнський аспект духовних пошуків авторки, і яка є визначальною в суперечності між скінченністю життя і нескінченністю духу.

Драматичний діалог “На полі крові” також побудований на біблійному матеріалі. Мотив “провини – покарання – спокути” розгортається, зокрема, в контексті проблем морально-ціннісного спрямування, а саме: відповідальності людини за події у світі, вибору між “добром” і “злом”, самотності як моральної спокути тощо.

Пропонуючи своє бачення обробки Лесею Українкою легенди про Юду, дисертантка аналізує витоки Юдиної зради, зумовленої передусім психологією Юди-власника. Довічна “приреченість” Юди на самотню працю на клаптику землі — це розплата за вчинок, якому немає виправдання. Водночас Юда в драмі Лесі Українки — архетип зрадника, самотність якого є безкінечною, трансцендентною, абсолютною. Людина “на полі крові” — це логічний наслідок буття без бога як уособлення найвищих моральних і духовних цінностей.

Цікаво, що мотив самотності як моральної спокути тісно переплітається із мотивом смерті. У контексті “Одержимої” та “На полі крові” зв'язок між ними набуває художньо-символічного значення: фізична смерть Ісуса Христа явила його світові у новій іпостасі, що стало символом нового духовного життя; “канонізація” Юди як зрадника відбулася після його духовної смерті; смерть Міріам символізує кінець старого світу й настання нового, в якому людина, здобувши прощення, “дорівнюється до свого Творця”.

Отже, у трагічному, сповненому жахливих суперечностей, непристосованому до існування світі людина без опертя на нетлінні духовні цінності почуває себе самотньою, приреченою, неща-

сливою. Хоч образ Христа-Месії так і залишається символом правди недосягнутої, хоч пізнання істини часто відбувається ціною людського життя, та все ж у драмах Лесі Українки переважає оптимістичний тон — віра в духовне відродження людини, яке звільнить її від намарних і безплідних устремлінь і вчинків. У цьому сенсі, на думку дисертантки, “Одержима” і “На полі крові” є своєрідними творами-пересторогами, “заповітом” Лесі Українки своїм нащадкам, прагненням “вжити” в українську суспільну свідомість моральні цінності, так яскраво виявлені в біблійних образах, мотивах, легендах.

У *другому розділі* дисертації “Мотив “невидимої провини” у контексті національних духовних цінностей (“Вавилонський полон”, “На руїнах”)” аналіз спрямований на виявлення тих морально-ціннісних настанов, що становлять основу буття нації. Питання “невидимої провини” та її наслідків розглядається крізь призму основоположних духовних констант-категорій свободи і віри як внутрішніх чинників існування та розвитку людства.

За біблійною легендою, іудеї були покарані за те, що знехтували заповідями господніми, втратили “шлях праведний” і відреклися від істини. Цей мотив-пересторога і був покладений в основу драматичних поем “Вавилонський полон” та “На руїнах”. Крок за кроком Леся Українка веде читача до усвідомлення істинних причин драми ізраїльського народу. Змальовуючи трагічні картини життя поневолених, авторка приводить до переконання, що “вавилонський полон”, ерусалимська “руїна” — не лише наслідок зовнішньої експансії. Найстрашніший “гріх” — це внутрішнє безсилля і розгубленість, що охопила іудеїв. Зневіра стає фатальною для народу, бо руйнує його “ізсередини”, породжує рабську психологію: байдужість перетворюється на відступництво і зраду, пасивність призводить до утриманства й пристосуванства, нещирість зумовлює лицемірство. Отже, неволя є “покаранням” за внутрішню, “невидиму провину” — втрату почуття свободи й віри, тих морально-ціннісних первнів, що від першопочатків живили й утверджували націю.

Має рацію І. Бетко, зауважуючи, що “проблема буття за несприятливих умов і виходу з неволі розв’язується Лесею Українкою передусім на рівні інтелектуальною особистості, здатної стати провідником свого народу”³⁾. З подоланням “провини” зневір’я особистість самоутверджується, виявляє готовність до виконання особливої місії — духовного наставника народу. У “Вавилонському полоні” таким постає перед нами Елеазар. Дбаючи про хліб насущний і тим виправдовуючи свої компроміси з поневолювачами (належав до тих, хто “мовою чужою між ворогами звикли розмовляти”), Елеазар поступово усвідомлює, що основою порятунку є відродження джерел духовності — любові до рідної землі та рідної мови — основної сутності нації. Слова героя, що звучать наприкінці твору, вселяють віру в його внутрішнє відродження, а разом з ним і тих, хто усвідом-

³⁾ Бетко І. *Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця XIX – початку XX століть // Українська мова і література в школі. — 1991. — №10.*

лює свою особисту причетність до загальної “провини” та прагнення стати “суверенною” особистістю.

Тірца, героїня драматичної поеми “На руїнах”, належить до типу “покликаних”, “одержимих” натур, які, за словами Лесі Українки, прагнуть підвищувати до свого рівня інших, а не понижуватися до їхнього рівня. Щоб розбудити дух народу, Тірца апелює до найсокровенніших людських потреб: жінкам радить піклуватися про дітей, бо діти — майбутнє нації. Чоловіка, котрий болісно переживає втрату батьківщини (йому належать слова: “Єрусалиме мій, Єрусалиме! Ти вічна рана рідної країни! Гориш ти в мене в серці негасимо!”), вона закликає йти до роботи. Внутрішнє “бачення” героїні підказує їй шлях до визволення — повсякденною й невтомною працею будувати “в новім Єрусалимі храм новий”. Як особистість “покликана” Тірца займає активну життєву позицію, і ця внутрішня цілеспрямованість, що ґрунтується на високих моральних і духовних цінностях, допомагає їй позбутися “комплексу неволі”, долаючи власну і загальну “провину”.

Дисертантка зазначає, що порушені в драматичних поемах “Вавилонський полон” і “На руїнах” проблеми, зокрема в їх морально-ціннісному сенсі, знаходять яскраве вираження і на рівні семантико-стилістичних фігур. Мотив “невидимої провини” розкривається не лише шляхом відтворення психології героїв, а й використання цілого комплексу мовно-стильових засобів, які вибудовуються в певну систему й сприяють глибшому розумінню сутності творів та тих моральних пріоритетів, на які орієнтувалася й сама авторка.

Третій розділ — “Колізія віри й любові як морально-психологічна проблема (“Руфін і Прісцілла”, “Йоганна, жінка Хусова”, “Адвокат Мартіан”)” присвячений аналізу творів, у яких питання моральних цінностей набувають психологічного звучання, постають як проблема внутрішнього самовираження людини на рівні міжособистісних стосунків. Досліджуються драматичні колізії, що ставлять героїв перед вибором між сім’єю і вірою в Ісуса Христа, між любов’ю до Бога і любов’ю до Батьківщини, до близьких і рідних людей — чоловіка, дружини, дітей.

Тема внутрішнього “роздоріжжя” є провідною в драмі “Руфін і Прісцілла”. Любов і віра в житті Прісцілли набувають конкретного морального вираження. Пріоритетним для героїні є віра у Христа, котрий у її сприйнятті уособлює найвищі моральні цінності — істину, добро, красу. Руфін, республіканець, людина високої духовної організації, віру спрямовує на знання, на майбутнє суспільства, побудоване за гуманістичними принципами. Якщо Руфін і Парвус — гостро непримиренні, то в стосунках із Прісціллою Руфін прагне до порозуміння. Він по-своєму сприймає моральні цінності. Їх втілення Руфін вбачає у Прісціллі, своїй дружині, інтелектуально й емоційно довершеній особистості із чітко визначеною християнською парадигмою світосприйняття. Глибокі почуття героя до Прісцілли уможливають поступове осягнення ним духовних запитів жінки та бажання пізнати їх витоки, тому й виявляє готовність до самопожертви заради кохання. Рішення

Руфіна розділити із Прісціллою її долю ставить його поза межі вузького доктринерства, морально й духовно вивисує і над християнською громадою, і перед римським громадянством.

По-своєму колізія віри й любові розкривається в драматичних творах “Йоганна, жінка Хусова” та “Адвокат Мартіан”, в яких біблійний матеріал ніби відсунутий на другий план. Але, як зазначається в дисертації, саме він має суттєвий вплив на розкриття “онтологічної етики” героїв та морально-психологічної мотивації їхніх вчинків. Любов і вірність є каталізаторами людських стосунків, зокрема сімейних. Тому Йоганна та адвокат Мартіан, добропорядні сімейні люди, віддані водночас християнській вірі, опиняються на “роздоріжжі” моральних пріоритетів, змушені вибирати між обов’язком служіння Христовій вірі та обов’язком перед сім’єю.

Повіривши в слово Христове, Йоганна відкриває для себе новий світ — “світ правди, і добра, й любові, й волі”; Мартіан, переконаний християнин і дбайливий батько, у християнському віровченні вбачає запоруку духовного становлення своїх дітей. Та Йоганна повертається в чужий для неї дім Хуси, а Мартіан наостанок залишається самотнім. Отже, драматична колізія набуває трагічного звучання. До того ж трагізм цей сприймається вже не лише як внутрішня (міжособистісна чи сімейна) колізія, а як явище трансісторичне, планетарне.

У дисертації зазначається, що Леся Українка зосереджувала увагу на розкритті моделі суспільства, побудованого на гуманістичних ідеалах. Прообразами людини майбутнього виступають Прісцілла, Руфін, Йоганна, Мартіан — герої, рушійною силою життя яких є любов, віра, здатність до самопожертви, тобто ті морально-християнські чесноти, що передусім допомагають позбутися психології поневоленої особистості. Як правильно зауважив Д. Донцов, “до сеї-то моралі (*тобто християнської* — Н. Б.) додала поетеса ту ідею, що її приніс до християнства конаючий Рим; ідею... високорозвиненого почуття особистої гідності і права, культ сили і відваги, та ще свою знану засаду: “*vit vi repellere licet!*” (“силу треба підпирати силою”)⁴). Суть цієї тези, робить висновок дисертантка, розкривається змістом всієї творчості Лесі Українки; сила, що здатна згармонізувати світ, примирити суперечності, нейтралізувати зло — це сила Духу. “Хай Бог тебе рятує, рідний люде!” — заповідала письменниця.

У *четвертому розділі* дисертації “Драматичні твори “Бояриня”, “Лісова пісня”, “Камінний господар” крізь призму християнської духовності й моралі” йдеться про особливості використання Лесею Українкою сюжетів з української історії й фольклору та європейського середньовіччя.

Наскрізним мотивом, що об’єднує згадані драми та споріднює їх із біблійними образами-символами, є мотив “гріха-покарання-спасіння”. “Гріх-провина” асоціюється із мотивом зради, що знаходить у кожному творі своєрідне розкриття та сполучається із темою внутрішнього “роз-

⁴ Донцов Дм. *Поетка українського Рісорджіменту (Леся Українка)* // *Українське слово*. — К.: “Рось”. — 1996.

доріжжя” — вибору між “добром” і “злом”. Зрада — це “зло”, найбільший “гріх”, наслідок втрати людиною морально-ціннісних орієнтирів: Степан (“Бояриня”) зраджує національні інтереси внаслідок неадекватного сприйняття християнських принципів. Уведена Лесею Українкою до контексту твору біблійна легенда про Каїна та Авеля посилює міру його “провини”, робить її “безумовною”, незважаючи на “пом’якшуючі” історичні обставини. Оксана мимоволі стає причетною до зради, але це “вимушена” зрада, яка викликає співчуття та виправдання.

Герої “Лісової пісні” та “Камінного господаря” (Лукаш, Дон Жуан) зраджують собі, своїй власній вдачі. В обох випадках причина — гонитва за мастністю та владою. У цьому сенсі будь-яка зрада є відзеркаленням “Юдиною провини”, яка не може бути виправдана долею: досягнута мастність або влада зумовлюють жакливі муки совісті, ностальгічні настрої, самотність, відчуженість, фізичні та духовні недуги, а нерідко — смерть.

Зрада — це також завжди неволя. Зрада національних інтересів (“Бояриня”) зумовила трагедію українського народу, що, поневолений царською Росією, опинився “в країні неволі”; зрада як залежність від власних егоїстичних і меркантильних устремлінь розкривається у “Лісовій пісні” і “Камінному господарі” як трагічна доля людини.

Гріх-покарання, за християнською догматикою, передбачає “спасіння”, в якому доля людини, народу і всесвіту взаємопов’язані.

Велику роль у духовному й моральному відродженні суспільства відіграють непересічні особистості. Такими є Оксана (“Бояриня”), героїня “Лісової пісні” Мавка, із “Камінного господаря” — Долорес. Уособлюючи християнський ідеал жертвовності, вони виявляють здатність до спокутування “чужих гріхів”, навіть ціною власного життя. Самопожертва — це шлях до їхнього внутрішнього “спасіння”, а водночас — “це довга хресна дорога в ім’я життя на землі”⁵⁾.

У *висновках* узагальнюються результати дослідження. Зазначається, що аналіз творчого доробку Лесі Українки в морально-ціннісному аспекті, з погляду християнських духовних цінностей, є актуальним у зв’язку із процесами, що відбуваються в духовному й культурному житті України. Наскрізними в драматургії поетеси є християнські мотиви гріха, покарання, спокути, використання яких уможливило розкриття найважливіших духовних констант — любові, віри, свободи, втрата котрих неодмінно є причиною особистих та суспільних колізій.

Універсальний трагізм, приреченість людини у світі без Бога, її вічну тугу за небесним ідеалом Леся Українка відтворює у драматичній поемі “Одержима”. Тема гріха-спокути в творі споріднена із темою страждання, яка в свою чергу розкривається за допомогою біблійного образу “хресного шляху” — необхідної умови осягнення божої істини. Біблійний символ “хресного шляху” надзвичайно важливий для розуміння магістральної спрямованості творчості Лесі Українки.

⁵⁾ Мороз Л. Про символізм в українській літературі // *Сучасність*. — 1993. — №4.

Глибоке розкриття він знаходить у “Триптиху”, зокрема в апокрифі “Що дасть нам силу?”. Такий шлях долає Міріам, головна героїня драматичної поеми. Думки Лесі Українки, втілені у драматичній поемі “Одержима”, знаходять теоретичне продовження в філософських течіях XX сторіччя, зокрема в екзистенціалізмі.

У драматичному діалозі “На полі крові” постає образ Юди, котрий долає шлях від любові до Ісуса та безумовної віри в його вчення до розчарування, що приводить його до зради-відступництва, а згодом — духовної смерті. Леся Українка, відтворюючи архетипну модель поведінки зрадника, показує його приреченість на довічну самотність, що є тотальною, безконечною.

Тема зради-відступництва та його наслідків знайшла вияв не лише на рівні окремих особистостей, а й цілих народів. Так в контексті творчості поетеси з’являється тема національної неволі, тлом розкриття для якої стають старозавітні мотиви та образи. Тема єгипетської неволі (“Ізраїль в Єгипті”, “В дому роботи, в країні неволі”) і вавилонського полону (“Єврейська мелодія”, “Ave, Regina!”, “Як Ізраїль дістався ворогам у полон”) як психологічна проблема знаходить своє розкриття в драматичних поемах “Вавилонський полон” та “На руїнах”, зміст яких спрямований на пошуки шляхів досягнення свободи та засобів подолання рабської психології, а саме: праці на землі, плекання рідної мови, збереження віри.

Мотив “невидимої провини” поєднується в драматургії Лесі Українки із темою “випробування”. Колізія віри й любові як морально-психологічна проблема об’єднує драматичні твори “Руфін і Прісцилла”, “Йоганна, жінка Хусова” та “Адвокат Мартіан”. Поетеса залишає проблему відкритою, доводячи думку про бажаність, але неможливість швидкої духовної перебудови у суспільстві на засадах християнських ідеалів. Підкреслюється, що на порозі XX сторіччя Леся Українка висуває засади нового планетарного світогляду, заснованого на гносеологічній єдності науки та релігії — двох могутніх рушіїв пізнання життєвих цінностей.

Твори далекі від релігійної тематики (драматична поема “Бояриня” та драма-феєрія “Лісова пісня” написані Лесею Українкою на національному матеріалі) зберігають змістову зорієнтованість на християнські духовно-моральні доміанти. У цих творах висвітлюються причини нещасливої долі “загубленої української людини”, передусім — зрада. Покарання, за християнською догматикою передбачає “спасіння”, в якому доля людини, народу і всесвіту взаємопов’язані.

Драматургія Лесі Українки є тією цариною її творчості. В якій вона виступала як поет, психолог, драматург, поєднуючи минуле, сучасне, майбутнє. Творчі набутки давніх часів у поєднанні з автентичними філософсько-духовними концепціями авторки, знайшли вираження у неоромантичній естетиці, головними рисами якої є широка амплітудність морально-ціннісної проблематики, антропологізм, що знаходить розкриття в теологічній площині, тенденція до запровадження у життя певних ідей.

Провідниками найвищих християнських чеснот є “покликані”, “богообрані” герої, котрі керуються у своїй діяльності найголовнішими критеріями на шкалі духовно-моральних цінностей — совістю й соромом. Водночас із увагою до діяльності цих героїв Леся Українка порушує проблему винищення інтелектуальних особистостей.

Рецепція християнських мотивів й образів сприяла рефлексії національних проблем. На тлі драматургії Лесі Українки християнські елементи (мотиви, сюжети, образи) виступають не як окрема тема, а як спосіб світосприйняття, що через морально-етичний аспект утверджували ту ж історичну тяглість української нації, дешифрували генетичний код української ментальності, розкривали зміст національної ідеї, особливості українського характеру: оптимізм або “світлу апокаліптичність” – це передчуття перспектив позитивного завершення історії (цей архетип відтворює уся логіка української міфосистеми, де туга і сум віддаються теперішньому, а віра у щастя – майбутньому); персоналізм або індивідуалізм, тобто намагання народу бути таким, який він є від сотворіння, що виразилось у налаштованості українців на позитивну окремішність, що наснажувала волю до самостійності (такий індивідуалізм визрів із християнської моралі й став рушійною силою європейської цивілізації); світоглядна толерантність.

Реабілітація природних для українського народу морально-духовних координат — Віри, Свободи, Правди уможливають процес подолання негативно-асиміляторських впливів й наближення до “обітованої землі” української душі.

Сконцептованість усіх драматичних творів Лесі Українки до ідеї духовної переорієнтації в суспільстві на основі “вживлення” в українську суспільну свідомість духовного надбання Святого Письма стала основою для інтеграції їх в єдину художню цілісність, яку доповнюють авторська мовно-стилістична система, а також символи, що мають інваріантне вираження у Біблії.

Дисертаційне дослідження вимагало системного підходу до аналізу драматургії Лесі Українки в аспекті використання християнських мотивів й образів, що і було здійснено у чотирьох розділах, які взаємодоповнюють один одного, а разом узяті формують новий погляд на драматургічний спадок поетеси.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. *Національна рефлексія неволі (на матеріалі драматургії Лесі Українки) // Леся Українка і національна ідея. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1997. – 127 с. – С.115-118.*
2. *“Земля обітована” української душі // Наукові записки. Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1999. – Т. II. – Ч. I. – С.151-157.*
3. *Концепція “невидимої провини” (на матеріалі драматичних поем Лесі Українки “Вавилонський полон” та “На руїнах”) // Наукові записки. Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1998. – №2. – 264 с. – С.141-148.*

4. Мовно-виражальні засоби розкриття концепції “невидимої провини” в драматичних поемах “Вавилонський полон” та “На руїнах” // Наукові записки. Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1998. – №2. – 264 с. – С.153-157.
5. У пошуках абсолюту... (спроба нового підходу до тлумачення змісту драматичної поеми Лесі Українки “Одержима”) // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в умовах духовного відродження України: Матеріали III Міжнародної наукової конференції. – Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1998. – 438 с. – С.307-313.
6. Морально-етична основа драматургії Лесі Українки як вияв психоповедінкового інваріанту української нації // Наукові записки. – Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1997. №1. – 119 с. – С.80-82.
7. “Сонце, яке світить всім...” (Про вплив Біблії на виховання жінки – провідниці християнської моралі) // Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: Матеріали I Міжнародної наукової конференції. – Острог: Видавництво “Острозька академія”, 1996. – 222 с. – С.167-175.
8. Поняття правди (на матеріалі драматичної поеми Лесі Українки “Кассандра”) // Нова педагогічна думка, – 1997. – №3. – 50 с. – С.20-23.
9. Виховний потенціал драми-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня” // Проблеми реалізації духовно-творчого потенціалу молоді: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Рівне, 1996. – 101 с. – С.92.-94.

Анотація

Банацька Н. А. Християнські образи та мотиви в драматургії Лесі Українки (морально-ціннісні аспекти). Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 — українська література. — Інститут літератури ім. Тараса Шевченка НАНУ, Київ, 2000. — Рукопис.

Дисертацію присвячено питанню нового підходу до драматургічної спадщини Лесі Українки. Визначаються причини звернення поетеси до християнських елементів (мотивів, сюжетів, образів) — прагнення розкрити суть найбільш важливих для людей морально-ціннісних категорій, реалізувати авторські концепції, відтворити національні проблеми.

У роботі вперше зроблено спробу систематичного аналізу драматургії Лесі Українки в аспекті дослідження головних духовних пріоритетів.

Методи дослідження запропоновані з урахуванням генетичних витоків і можливих перспектив.

Ключові слова: драматургія, духовність, біблійність, античність, “вічні” образи, символи, менталітет, “душа”.

Аннотация

Банацкая Н. А. Христианские мотивы и образы в драматургии Леси Украинки (нравственно-ценностные аспекты). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. – Институт литературы им. Т. Г. Шевченко, Киев, 2000. — Рукопись.

Работа состоит из вступления, четырех разделов, выводов после каждого раздела, общих выводов и списка использованной литературы.

Во вступлении раскрываются причины необходимости современного переосмысления и более глубокого изучения творческого наследия украинских писателей в связи с процессами духовного и культурного возрождения нации. Сделан обзор литературоведческих исследований в области рецепции христианских мотивов и образов в драматургии Леси Украинки. Подчеркнуто, что обращение Леси Украинки к христианским мотивам, сюжетам, образам в драматургии обусловлено стремлением поэтессы постичь суть наиболее важных жизненных нравственно-ценностных категорий, реализовать авторские концепции, раскрыть национальные проблемы.

В первом разделе диссертации исследуется многоаспектная морально-нравственная проблема одиночества. Исходя из содержания анализируемых произведений, одиночество является своего рода наказанием за грех отчуждения и пренебрежения людьми общепринятыми нормами жизни — любви к Богу и ближнему своему. Одновременно подчеркивается, что одиночество — это состояние, необходимое для духовного прозрения и очищения человека. В контексте задекларированной темы диссертации исследуются важнейшие морально-нравственные ценности: правда Бога, сила человеческого духа.

С идейною направленностью первого раздела связан второй раздел диссертации, содержание которого сведено к выявлению “невидимого” греха израильского народа — утрату им гуманистических ориентиров. Трагедия еврейского народа высвечивает различные общечеловеческие морально-духовные проблемы.

Третий раздел диссертации углубляет раскрытие проблемы веры и любви как приоритетных моральных категорий, определяющих жизнь человека.

В четвертом разделе анализируются произведения, концептуальная направленность которых выразительнее проступает в свете христианских морально-духовных ценностей.

В итогах к диссертационному исследованию сделаны обобщения относительно художественно-поэтической трансформации христианских мотивов и образов в драматургических произведениях Леси Украинки.

Методы исследования предложены с учетом генетических истоков и возможных пер-

спектив.

Ключевые слова: драматургия, духовность, христианские образы, античность, символы, менталитет, “душа”.

Annotation

Banatska N. A. Christian characters and motives in the plays of Lesya Ukrainka (moral aspects).

– Typescripts.

Dissertation for a masters degree in Philology; speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. – Taras Hrygorovych Shevchenko Institute of Literature National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv 2000. – Manuscript.

The Dissertation is devoted to the issue of the new approach to the dramatic heritage of Lesya Ukrainka. This research determines the reasons of poetess' appealing to the Christian element (motives, plots, characters) – an attempt to discover the essence of the most important moral categories for people, to realize author's conceptions, the reflection of national problems.

The methods of the research are suggested according to genetic sources and possible prospects.

Key words: plays, spirituality, Bible, antiquity, Christian characters, mentality, “soul”.